

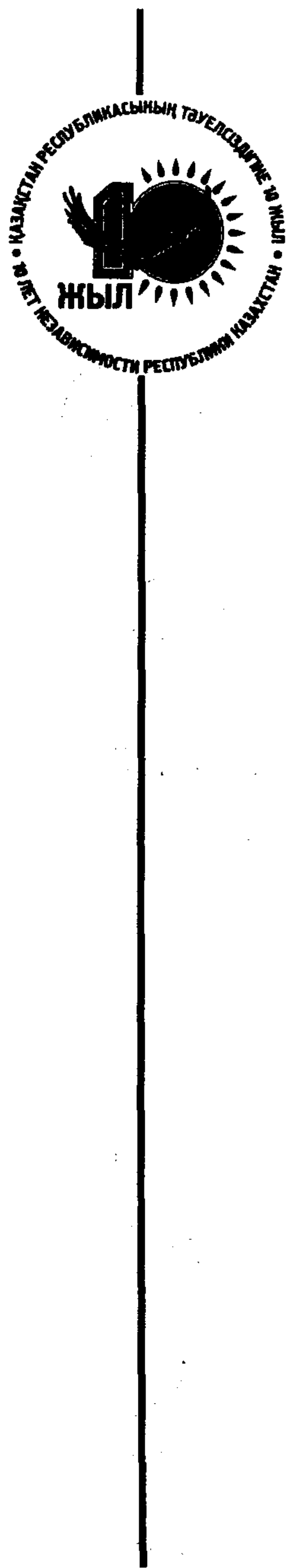
тырап

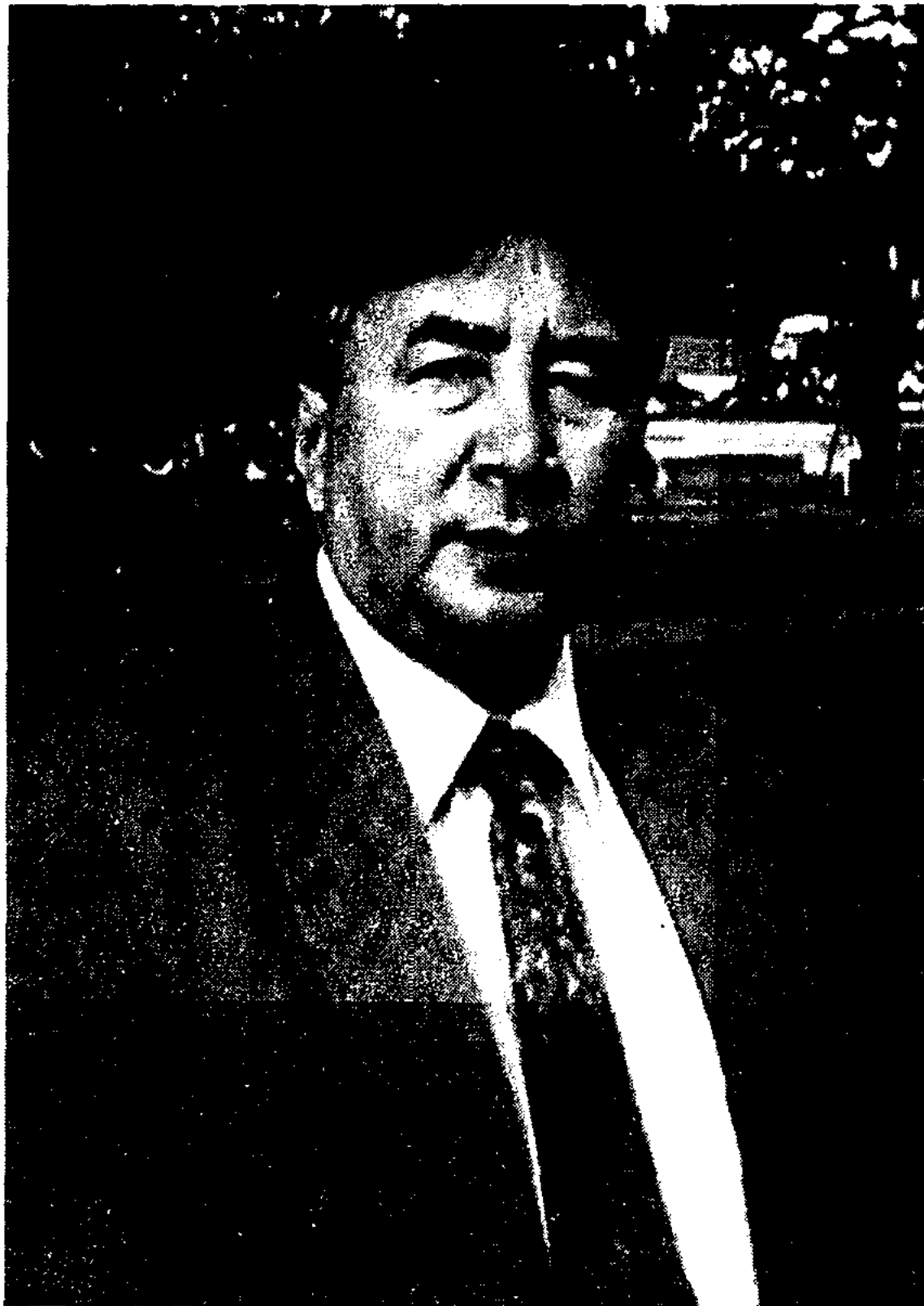
ітанханасы

Қонысбай Әбіл

"ЖЕТПІС ЖЕТІНІҢ" ЖІГІТТЕРІ

Қонысбай ӘБІЛ

**“ЖЕТПІС ЖЕТІНІҢ”
ЖІГІТТЕРІ**

повестер мен әңгімелер

Астана - 2001

ББК 84 Каз 7-4

Ә20

Әбіл Қонысбай

Ә20 “Жетпіс жетінің” жігіттері: Повестер мен әңгімелер. – Астана: “Фолиант”, 2001. – 248 бет.

ISBN 9965-477-80-9

Өнер сүйер қауымға айтыскерлігімен жақсы таныс халық ақыны Қонысбай Әбідің бұл жаңа жинағына “Жетпіс жетінің” жігіттері”, “Бастауыш сыныптың балалары” повестері мен әңгімелері топтастырылды. Сол секілді талғампаз қауымнан жоғары бағасын алған сықақ әңгімелер мен скетчтер, интермедиялары да енгізілді.

Кітаптың тақырыбы сан алуан, әзілге бай, оқиғасы тартымды, тілі жеңіл, қызғылықты оқылады.

Ә 4702250701
00(05)-01

ББК 84 Каз 7-4

ISBN 9965-477-80-9

© Әбіл Қ., 2001.
© “Фолиант”, 2001

Побесмер

“ЖЕТПІС ЖЕТІНІҢ” ЖІГІТТЕРІ

*ҚазМУ-дың журналистика факультетін
1977 жылы бітірген курстас
достарыма арнаймын.*

Автор

Бұл ой менің басыма өуе алыбы “ТУ-154” лайнерінің ішінде қарақұсымды жұмсақ креслонның арқалығына тіреп, құлағымды мақтамен тығындап алып отырғанда оралып еді.

“Алматыға ғой болса да күндіз барамын. Бір орынға бола өркімге бір жалынып, астананың қонақ үйлерін жағалап, табанымды тоздырғанша өзіміздің студент кездегі жатақханамызға неге барып көрмеймін. Қазір жаз уақыты, онда кім бар дейсің. Студенттер сессияларын тапсырып та кеткен шығар, абитуриенттер келетін уақыт әлі болған жоқ. Комендант ауысып кеткен жағдайдың өзінде есік аузында отыратын апаларым аман болса, менің бір жетідей аунап-қунағанымды ауырсынар дейсің бе? Оның сыртында бес жыл қызықты сәттерімнің куәсі болған құтты мекенімде бір болып, баяғы “декан аралап жүр” дегенде көзді жұмып, қойып кететін қуыстарды көріп, өткен-кеткенді еске түсіргеннің өзі неге тұрады”.

Мен таксиден дәл жатақхана жанына келіп түсіп, жүктерімді жерге қойып, сәл аялдадым. Кешегі оқу бітіріп кеткен екі жыл аралығында біраз өгейсіп қалған секілдімін. Бұрын өз үйіме келгендей болып, еркелей ашатын есігімнің тұтқасын ұстауға да батылым жетпейтіндей. Маған көз қырын да салмастан кіріп-шығып жатқандардың бәрі бейтаныс жандар. Назар аударып қарай қалса “кемеден қалып қойғандай болып неге тұрсың” дейтіндей. Ал іште де таныс ешкім болмай шықса ше? Әлде осы күйде қалаға тартсам ба екен? Әдейі келіп қалған соң не де болса кіріп шығайын деп шештім.

Күпті көңілмен босағадан аттап, бойымды тіктей бергенім сол еді:

— Боже мой, кого я вижу? Неужели это ты, голубчик? — деген таныс дауысты естігенде тынысым кеңіп сала берді. Өзіміздің Зина апай. Аनाдайдан құшағын жайып келе жатқан осы бір мейірімді жанға мен де қарсы ұмтылдым.

— Прямо с дороги. Будто в свою родную хату! — арқамнан қағып қояды. Шындығында да, туған үйіме келгендей көңілім көтеріліп, манадан бергі күдіктерімнің бәрі жуылып-шайылып бара жатты. Зина апай жалғыз баласы армиядан келгендей айналып-үйіріліп, көркіме көз тойдырар емес. Қазір қайдамын, жұмысым қалай, үйлендім бе, бәрін де сұрап үлгеріп жатыр. Кенет ойына әлдене түскендей:

— Любовь Петровна, а Любовь Петровна, вы даже не представляете, какой у нас гость! — деп сол жақтағы бірінші есікке қарай жүгіре жөнелді.

Сәлден кейін сыптай денесіне жарасымды етіп тігілген қоңыр түсті көйлек киген сымбатты келіншек жымия келіп қол ұсынды. Әлі сол жинақы қалпы. Маңдайына ептеп әжім жинала бастаған аялы көздері мейірім төге қарайды. Сәлден кейін үшеуміз қауқылдасып шай ішіп отырдық. Любовь Петровна менің “өз тілегім бойынша жатақханадан шығаруыңызды сұраймын” деп өтініш жазып әкелгенімді еске алды.

Иә, бірде менің бөлмемде екі жігіт жанжалдасып қалып, дәл сол кезде комендант кіріп келген. Біз ол екеуін ажыратқанша шығып та кетіпті.

Біраздан кейін Жетпіс деген жігіт көзі бақырайып жетіп келді де:

— Төменде комендант сендер туралы деканның атына рапорт жазып жатыр...

Сол жолы ғой жатақханадан шығару жайлы өтініш жазып әкелетінім.

— Өз тілегі бойынша жатақханадан шығуды сұраған студентті бірінші кездестіруім. Әлгі ауыр қылмысын жасырмақ болып, ұсақ ұрлық жасап сотталып кететіндер болады дегенді естуші едім, — деп рақаттана күлді.

— Жарайды енді қайталанса кешірім күтпендер, — деп өтінішімді қайтарып берген.

Зина апай менің тойға барған сайын өзіне арнап тәтті ала келетінімді әңгімеледі. Сөйтіп отырып уақыттың да қалай өтіп кеткенін аңғармаппыз.

Міне, алдымда қолына бір бума кілт ұстаған комендант, жанымда жүктерімді көтеріскен, қолына қызыл байлаған студенттер, артымда мәз-мәйрам Зина апай, шетелден келген қонақтай болып, сап түзеп, жоғарыға көтеріліп келеміз. “Қайда апарар екен?” — деп ойлаймын іштей. Бесінші қабатқа шығып, дәліз бойымен солға бұрылғанда жүрегім жиілеп соғып кетті. “Апырмай...”

— Вот и приехали.

Любовь Петровнаң жымия қол созған есігіне жақындадым. Ақыры ойлағанымдай болып шықты... 54а... Сол... бес жыл бойы қуаныш-ренішіме куә болған құтты мекенім. Артыма бұрылып қарасам Зина апай да коменданттың иығына басын сүйеп, жымия қарап тұр екен. Жаңа әзірде екеуінің жымындаса қалған сырын енді ұқтым. Менің толқыған түрімді байқады ма, олар жұмыс көптігін желеу етіп, сытылып шыға берді.

Бөлменің жақында ғана жөндеуден өткені бірден байқалып тұр. Едендері сырланып, қабырғалары мүқият өктелген. Балконның есігін шалқайта аштым да, жалаңаш диван, кереуеттердің біріне желкемді тарақтаған күйі шалқалап жата кеттім. Басымды көтеріп бағдарлай қарасам, дәл өз орныма жатқан екенмін. Төрдегі кереует — Базылбектікі. Оны ойлауым мұң екен “көзілдірігімді көрдіндер ме” деп сипалақтап тұрып жатқаны көзге елестеп кетті. Ия, менің қалқан құлақ, ептеп мақтау сүйгіш, ешкімге зияны жоқ, ақ көңіл досымның дәл өзі...

Базылбек

— Сен Қайсармысың? — деді амандық жоқ, саулық жоқ, бөлмеге жүгіре кірген арықша ұзын жігіт. Мұрнының үстіндегі шаңырақтай көзілдірігінің арғы жағынан көрінген көздері жыпылық-жыпылық етеді.

— Иә, менмін, — дедім сасып қалып. Сасқаным сол емес пе, орнымнан атып тұрыпшын.

— Ә, онда отыра бер, отыра бер, — деді бейтаныс жігіт үлкен бір шаруа бітіргендей қолымен желпініп. — Ал мен Базылбекпін. Естуің бар шығар?

— Иә, естуім бар, білемін...

Жүрегім орнына түсіп, жеңіл дем алдым.

— Мектептен келген шығарсың? — деді тағы да жұлып алғандай.

— Аха...

— А, қиын ғой...

Менің түсінбей қалғанымды аңғарып, тағы да қайталады.

— Қиын ғой, — деймін, — мектептен кейін оқуға түсу қиын ғой... Стаж жоқ... тәжірибе жоқ...

— Ал, өзіңіз ше, жұмыс істедіңіз бе?

— Мен үш жыл “Дала танында” жұмыс істедім, — деп дауысын көтере айтты.

— “Дала таңы” деп неге айтпайсыз?

Бір бұрышта кітап оқып отырған Төлеш әңгіме арасына қыстырыла кетті.

— ...“ң”-ға тілім келмейді...

Мен күлкіге булықтым да қалдым. Өйткені ол екінші рет “ң” өріпін өте анық айтып еді.

— Ал мен кеттім. Көрші бөлмедеміз, келіп тұр, түсіп кетсек бірге боламыз ғой...

Келуі қандай жылдам болса, кетуі де сондай тез болды.

— Біздің Базекең қалай екен, ө? — деп бағанадан әңгімеге араласпай жатқан Манаш деген жігіт орнынан қарғып тұрды. Базылбек екеуі бір ауылдан. Менің танимын деп жатқаным да сол.

— Екеуміз анада аз күн пәтерде жаттық қой, — дейді ол қуақылана жымышп. — Ақшаны бірігіп жұмсайтынбыз. Көшеден ұсақтап әкелеміз де, стол үстіне санамастан тастай саламыз. Кім бұрын тұрса сол қолға ілінген ақшаны алады да, жүре береді. “Сенікі, менікі” деген жоқ. Ағып жатқан су да бітеді, бір күні ақшамыз да таусылыңқырап қалды. Әлі есімде, ең соңында бір он сомдық, бір үш сомдық, бір әбден мыжылған бір сомдық қана қалған.

Бір күні таңертең ұйқыдан оянсам, Базекең ақшаларды қолына ұстап, көзілдірігіне тигізе тексеріп тұр екен.

— Не істеп жатырсың? — дедім түкке түсінбей.

— Жай, өншейін, мыналар менің ақшам екен...

Менің сенбегенімді байқаған соң:

— Міне мынаның шеті қиылған, мынаның сиясы бар, танып тұрмын, — деп он сомдық пен үш сомдықтың ен таңбасын көрсете бастады.

— Ал бір сомдық ше? — дедім әдейі.

— Білмедім, — деді ол желкесін қасып. — Шамасы сенікі шығар...

Біз мәз болдық. Дәл осы кезде есікті теуіп ашып, үш жігіт кіріп келді. Әкелерінің үйіне келгендей талтандап, бізді қаға-маға өтті де кереуеттерге сұлай кетті. Бұлардың біздің жатаханада қонақ болып жүргендеріне көп болған. Ауылдан келген аңқау балаларды қорқытып арақ алғызады, тамақтарын тартып жейді. Іштерінде өз сөздерімен айтқанда “Мырзаш дейтін ұлы ақындары” бар. Қасындағы қара дәу бір нәрсе болса:

— Кісі өлтіруді қойып кетіп едім, әй. Амал жоқ тағы қолымды қандайтын болдым-ау, — деп ақырып шыға келеді. Шындығында да, түрі әлем-тапырық болып бұзылып, көзі қанталап кетеді. Сосын оның бетіне кім қарсы келсін.

Мырзаш басын көтеріп, шекесін сығымдап отырды да:

— Сым үстінде бір қарға отыр еді.

Төбесінен топ торғай ұшып өтті, — дей бергенде Төлеш:

— Ұшып өтті, басыңа т... п өтті дегенді естігенбіз, — деп тойтарып тастады.

Мырзаш біз сұғып алғандай орнынан еліре атып түрегеліп, Төлешке қарай тұра ұмтылды.

Ол сасқанынан терезеге шығып кетті.

— Кет! — дейді аяғымен жасқап, — о несі-ей, мұрын-боқ баламен байланысып...

Мырзаш өршеленіп қояр емес.

— Өлтіремін!

Қара дәу де басын шайқап қойып:

— Әй, амал жоқ... — деп тұрып келе жатқанда жанжалдан Базылбек оп-оңай құтқарды. Кіре салысымен жағдайды түсіне қойған ол Төлештің аяғымен алысып жатқан Мырзаштың жанына барып, ұзын саусақтарының ұшымен көйлегінің жағасынан ептеп қана ұстады.

Анау есін жиғанша:

— Мыналар шамасы мені танымайды-ау деймін? — деді Манашқа бұрылып.

— Бұл жерде спортты араластырып қажет не, Базеке. Бір ашуыңызды беріңіз, — деп ол шылауына орала кетті.

Жыны басыла қалған Мырзаш жылыстап кері шегінді. Енді бір байқасам бәрі де есікке барып қалған екен, сондарында артына жалтақ-жалтақ қарап қойып, қара дәу кетіп барады.

Өзіміз оңаша қалған соң Манаштан:

— Базекең немене, бокспен айналыса ма? — деп едім.

— Оқуға түсіп кетсеңдер көресің ғой, — деп құпия жымыды.

Ақыры Манаштан басқаларымыздың жолымыз болып түсіп те кеттік. Көп ұзамай Шелек ауданының “Құрам” деген сохозына темекі теруге аттандық. Темекі дегеннің бойы жүгерідей болғанымен бейнеті көп екен. Бойына тырмыса өскен жапырақтардың өзін іріктеп, бірнеше рет жинау қажет. Бөрінен бұрын ұзындығын айтсаңшы. Терлеген білегіңе жапырағы тиіп кетсе болғаны, удай ашытып, көзіңнен жас шығарады. Алғашқы күні-ақ терімге баратындардың басын қосып, шағын жиналыс өткізді.

— Жапырағын түгел жұлып тастамайсыңдар, тек түп жағынан бес-алтауын ғана іріктеп үзесіңдер, — деп түсіндірген.

Санап істеген жұмыс өнуші ме еді, алғашқы кезде кешке дейін түк тындыра алмай жүрген күндеріміз болды. Ал жергілікті адамдарды машина дерсің. Біз оншақты қадам жүргенше, жабайы қабан секілді опыра-жапыра қатардың басынан бір-ақ шығады. Бірде-біреуі біздің тірлігімізді көріп, ішек-сілесі қатсын.

— Ой, баламысың деген. Біреу-екеулеп санап жүргендерің не, айналайындар-ау. Артық жапырақ сындырсандар сотталып кетемін деп жүрсіңдер ме, көне, былай тұрындар, түте!

Осыны айтты да темекі сабағының түбіне екі қолын теңдестіре ұстап, төменге дейін бір-ақ сыпырды. Осы тәсілді үйренгеннен кейін ғана біздің жұмысымыз да өне бастады.

Базекең алғашқы күні-ақ:

— Менің аллергиям бар, — деп жапырақ жұлуға жолай қоймаған.

— Жұмысы қиын болғанмен табысы тәуір көрінеді, жүкшілерге баратын шығармын, — деп бір келді.

— Жүкшілік белді қоймайды екен, таразы басында жеңілдеу жұмыс бар дейді, соған ауысатын шығармын, — деп бір келді.

— Ой, таразы дегенің тұнып тұрған математика ғой... Есеп білетін адам журфакқа түсе ме? Одан да қыздармен бірге жіпке жапырақ тізетін болдым, — деп бір келді.

Кешкілік қарын тойған соң алқақотан отырып алып, әңгіме тиегін ағытамыз, көбіне ермегіміз — Базылбек.

— Қадыр ақынның творчествосын зерттеумен айналысып жүрмін. Түбі бір кандидаттық қорғайтын шығармын, — деп шалқайды бірде.

— Базеке, мұның бір игі ниет екен, — деп қолпаштап қояды оның сырын алып қалған Бақыт деген қу. — Ал енді Қадырдың қандай-қандай кітаптары бар?

— Оның ана жылдары шыққан үш кітабы қандай керемет. Содан алдыңғы жылы бір кітабы шықты, биыл да біреуі жарық көрді.

Ақыры Базекең өзі “зерттеп” жүрген ақынның кітаптарын да санап бере алмады. Сол оқиғадан кейін оны “Белинский” деп атап кеттік.

Базекең көңілденгенде Армияда жүрген кездерінен көп әңгіме айтатын.

— Мен әсіресе турникке тамаша тартылушы едім, — дейді желпініп. — Қандай жарыс кезінде де турникке асылудан алдыма жан салмаймын. Полк командирінің риза болғаны соншалық көбіне жанына ертіп жүретін. Турникке тартыла алмай, тырбандап жатқан біреулерді көрсе дереу:

— Базик, мына шикі өкпелерге қалай істеу керек екендігін көрсетіп жіберші, — дейтін.

Біз бұл сөздерді тыңдап отырғанда, “соншама дүлей күш қайда бұғып жатыр екен” деп, оның етсіз арық қолдарына таңдана көз тастайтынбыз.

Бірде жігіттер жатақхана жанына турник орнатып қойыпты. Әрине, Базылбектің көзінше оған жақындауға ешкімнің батылы бара қойған жоқ. Кешкілік бәріміз “Полк командирінің сүйіктісінің” ойынын көруге келдік. Адамдар “цирк артистері келіпті” дегеннен бетер жиналыпты. Тіпті араларында басқа факультеттердің де жігіттері бар. Базекең көйлегін шешіп тастап, көк мәйкесімен тыртып ортаға шықты. Сосын сахнадағы артистердей өзін қоршап тұрған-

дарға жағалай басын изеп, мезірет етті. Содан кейін де ұзын қолдарымен ауаны соққылап, дене қыздыру рәсімін жасады. Турниктің дәл түбіне келіп қолдарын айқастырып ұзақ тұрды.

— Апырмай, бұлар штанга көтеретіндерден де жаман бөлденеді екен ғой, — деп Бақыт бір сөз қыстырып қалды.

— Оңай дейсің бе, бұған да көп күш керек. Өзін-өзі іштей даярлап жатыр да, — деп біреу ара түсті.

— Ақыры “һөп” деп көлденең бір темірге шап берді де, жіпке ілінген суы сорғымаған салмақты киімдей бұлғақтап біраз тұрды. Сосын турниктің үстіне өуелі селдір шашы, сосын көзілдірігі, сосын үсті терлей бастаған танауы, сосын көкке шаншылған иегі көтерілді. Осы жағдай осыдан кейін де екі рет қайталанды. Сіңірдей созылған дене бұдан кейін біразға дейін сұлқ қалды. Бір кезде жібек құрты секілді ирелендеп-ирелендеп жоғары көтеріле бастады. Кеңірдегін жұлып кетердей болып созылған иегі турниктің білік теміріне жете алмай, бер жағынан оралды. Оның мүшкіл халін көрген Қадыр деген жігіт:

— “Полктың мақтанышы”, былай тұр, әбден қарайып-ақ қалған екенсің, — деп бада құсап көтеріп алып, жерге қоя салды да, қолы турникке тиер-тиместен шыр айналғанда тіреу ағаштар шиқылдап сала берді.

Алматыға келген соң алғашқы кезде екеуміз де жатақхана ала алмай, қаланың шет жағында пәтер жалдап жаттық. Ақшасының қымбаттығы, орталықтан қашықтығы болмаса табиғаты тамаша-ақ. Әсіресе күзде бабына келіп піскен алманың иісі мұрын жарады.

Бізге бағына зиян келтірмесін деуі керек, қожайынымыздың кемпірі күнде таңертең бір табақ алма әкеліп береді.

— Бүгін түнде алма ұрлау керек, — деді Базекен ертеңгілік киініп жатып.

— Оның қажеті не, онсыз да жейтінімізді беріп жатыр-ғой, — дедім мен бірден-ақ қарсы болып.

— Бір жөшігін қой бағатын нағашыма салып жіберемін. Ол қолына тиісімен кемінде 100 сом салары сөзсіз, — деді ол алақанын ысқылап.

Келісім былай болды. Қаранғы түсісімен Базекен ең бір алмасы мол ағаштың басына шығып кетеді. Мен қожайындар жақта гитара тартып отыруым керек. Егер олар бақ

жаққа беттесе дереу “Ақбұлақты” айтып, белгі беруім қажет.

Басында бәрі де сәтті басталды. Ыдысы толғанмен көзі тоймайды-ау деймін Базекен қайтатын кезі болса да кешікті. Бір уақытта үй иесі жиналмалы жеңіл кереуетін сүйретіп, түп-тура Базылбек отырған ағашқа қарай беттеді.

— Ау, күндіз-түні бір тынбай... — деп айғай салдым.

Шал білгендей дәл сол ағаштың түбіне кереуетін құрып, радиоқабылдағышын тыңдауға кірісті. Бір кезде жанына кемпірі барып, екеуі қатар отыра қалып, ал әңгіме соқсын. Тіпті таң атқанша отыратын түрлері бар.

Мен гитарамды қашанғы даңғырата берейін, амал жоқ бөлмеме кеттім. Түннің бір мезгілінде тісі-тісіне тимей қалшылдап Базекен келді.

— Ой, жағың қарысқырлар, — дейді жалма-жан көрпеге оранып жатып. — Таң атқанша әңгіме айтып, жаңа ғана ұйықтағанын қарашы.

Ертесіне сабаққа келе жатқанымызда мені жеңімнен тартып тоқтатып алды. Маңызды бір нәрсе айтарда сөйтетін әдеті.

— Кеше куратор жиналыс болады деді ғой, бүгін комсорг сайлаймыз. Қазір біреуді біреу біліп жатқан жоқ, кімді айтарын білмей қаңтарылып отырып қалады. Сол кезде сен қол көтеріп мені ұсынып жібер. Өтіп кетсем өзімізге жақсы болады.

Табан астында ештеңе дей алмай қалдым. Ақыры сол өзінің айтқанындай жиналыс болды.

— Көне, комсоргқа кімді ұсынамыз? — куратордың дауысын естімегендей бәрі бір сәт үнсіз отырып қалды. Базекен менің аяғымды езгілеп әкетіп барады. Атып тұрып жанындағы адамды ұсыну ынғайсыз секілді. Сөйткенше біреу:

— Бақыт болсын, — дегені. Ойда жоқ жерден сол сайланды да кетті. Базекен “бұл ынжықтығым” үшін біразға дейін өкпелеңкіреп жүрді.

Бірінші курстағы ең үлкен шаруалардың бірі — кітапханадан кітап алу. Біраз құжат толтыру керек, біраз қағаз түгендеу керек, бейнеті көп шаруа. Соны қарадай уайымдап жүргенімде тілеуінді бергір Базекен:

— Қайсар, сен орысшаға онша емессің ғой, қағаз толтырғанда қате жіберіп жүрерсің, кітаптарды мен-ақ жаздырып алайын, — дегені. Көктен тілегенімді жерден беріп мәз

болдым да қалдым. Ал ол маған көшеде кітаптарды арқалатып қойып, өзінің бос жүргеніне дән риза.

Обалы нешік, Базекең әлдекімдердей мақала жаз десе қиналып жатпайды. Кейде тіпті орысша-қазақша екі тілде қатар жазып тастайтыны да бар. Бірде республикалық газеттің біріне әдеби бірлестік жайлы шағын хабар шықты. Онда ауыз әдебиетінің оқытушысы Сағызбаевтың аты аталған. Сол кісінің сабағы болар алдында хабары шыққан газетті стол үстіне төсеп қойды. Асты арнайы қызыл қарындашпен сызылған оқытушының фамилиясы анадайдан-ақ көзге түседі.

Сағызбаев отыра сала соған шұқшиды.

— Насыров деген кім өзі? — деді сосын көзілдірігін қолына алып:

— Мен едім, ағай, — деп Базекең орнынан көтерілді.

— Ой, аз-за-мат! Рақмет айналайын, тілің қалай жатық, — деп риза болып қалды. Сондағы “тілің жатық” деп тұрғаны небары үш-ақ сөйлемнен құралған хабар.

Сағызбаевтың сабағынан басқалар зачет ала алмай қиналып жатқанда Базекең күліп шықты.

— Не болды, алдың ба?

— Алдым.

— Қандай сұрақ келді? — деп бәріміз жабыла тергеп жатырмыз.

— “Алпамыс батыр” жырындағы аттың сыны, — деді Базекең маңғаздана.

— Сен не айттың?

— Не айтушы ем, Тайбурылды айттым.

— Ойбай-ау, Тайбурыл “Қобыланды батырда” емес пе? Өзі де аңырып қалған Базекең “алдым ғой, әйтеуір”, деп ашуланып шыға жөнелді.

Бір күні мен киініп жатқанда:

— Редакция жаққа бармайсың ба? — деп сұрады.

— Иә, — деп едім, қуанып кетті.

— Мынаны “Лениншіл жас” газетіндегі Тәліп Теміров деген жігітке бере салшы. Мен беріп жіберді дегейсің.

Қағаздарын сол күйінде айтқан адамның қолына тигіздім.

— Тоқтай тұр, жігітім, — деді, — Тәліп деген кісі. — Мынасы несі?

— Не болып қалыпты? — деп жанына жақындадым.

— Түк түсінсем бұйырмасын.

Ол маған қолжазбаның бірінші бетін ұсынды. “Азамат ажары” — очерктен үзінді” деп жазылыпты.

— Үзіндісі несі, қайдағы очерктен үзінді?

Мен “біле алмадым” дегендей иығымды көтердім.

Қолжазбасын қайтып әкеліп беріп, ағасының сәлемін айтқанымда:

— Очеркті түгел жазып шығуға ерініп, үзінді дей салып едім. Онда тұрған не бар екен, — деп әжептәуір кейіп қалды.

Екінші курста екеумізге де жатақхана тиіп, мәз болып қалдық. 54 а бөлменің екі тұрғыны бізбіз. Осы қуаныштың құрметіне сыраханадан бір-ақ шықтық. Сол жерде әйелі ұл тапқан бір танысы кездесе қалып, соның да қуанышын бөлісіп үлгерген Базекең о бастан әлжуаздығы ма, біршама қызып та қалды.

— Кеттік ЖенПи-ге, — деді маған бұйыра сөйлеп. — Жол шығыны менен, такси ұста!

Іздеп барған адамы жоқ болған соң мен “кетелік” деп едім, Базекең “күте тұралық” деп бой бермеді. Сол екі ортада бір-екі қыздармен сөйлесе қалып, енді қозғалсайшы. Бірнеше рет жанына жақындап асықтырып көріп едім, қолын бір-ақ сілтеді. Қолында құрым мұқабалы блокнот, саусағын сулап алып, парағын аударса салады да бұрқылдатып жаза бастайды.

Аман-есен жатақханамызға да жетіп жығылды-ау. Таңертеңгілік біреу иығымды ырғап әкетіп барады. Көзімді ашып қалсам — Базекең. Көзілдірік кимеген кезде көздері ұясынан шығып кететіндей болып көрінеді екен.

— Қайсар, ө Қайсар! Менің паспортымды кім шимайлап тастаған, білесің бе?

— Көне?

Қолыма алып қарасм сау қалған беті шамалы. Жазуға да ұқсамайтын ирекпен біреу әбден былғап, толтырып шығыпты. Сол кезде оның түндегі бұрқылдатып жазып жатқаны есіме түсті. Шамасы блокнот деп ұстап тұрғаны паспорты болса керек.

Базылбек неге екені белгісіз қыздармен не Монғолиядан, не Қарақалпақстаннан келген қазақ болып танысқанды жақсы көреді. Бірде ойда жоқ жерде ауылдан Манаш келе

қалды. Мықтың білдей бір музейдің директоры көрінеді. Табан астынан мөре-сөре болдық та қалдық.

Бас қосқанымыздың құрметіне ресторанда демалып отырғанбыз. Біз өңгіме қызығынан артылар емеспіз. Базекең ара-арасында жоқ болып кетіп биге де араласып қайтады. Сондай бір кезекті сапардан маңдайы терлеп көңілді оралды.

— Ана бұрышта отырған үш қыз, екі жігітті көрдіндер ме? — деді ол көзінің қиығымен нұсқап. — Солардың бір қызымен екі рет биледім. Монғолиядан келген қазақ болып таныстым, өдемі қыз екен. Соны орнына дейін шығарып салсам анау қастарындағы жалбыр шаштысы өзінше сызданады. Ыза болып кетіп:

— Сыртқа шыққан соң сөйлесерміз, — дедім де бұрылып кетіп қалдым.

— Әй, Базекем-ай! Жүрген жерің қашанда ұрыс-керіс, қып-қызыл төбелес-ау. Әлі сол баяғы қалпың.

Манаш бізге қарап көзін қысып қойды да, сөзін жалғады.

— Дұрыс, ер жігіт екі сөйлемейі керек. Сыртқа шыққан соң ол екеуін қызымен қоса қамап аламыз. Сосын жаны қысылған соң “жекпе-жек” деуі мүмкін. Неден қорқасың, шық десе шық. Жеңіліп бара жатсаң жабыла кетпейміз бе.

Базекеңе бұл өңгіме ұнай қоймағанға ұқсайды. Біраз үндемей отырды да маңдайын бір-ақ ұрды.

— Қап, ұмытып кете жаздағанымды қарашы...

— Не болып қалды? — десіп біз елең еттік.

— Сағат сегізде ауылға переговорға заказ берген екенмін ғой. Тіпті есімде жоқ, қазір бес-ақ минут қалыпты.

— Ойбай-ау, ана жігіттерді қайтеміз, сенсіз-ақ сабай берейік пе? — деп Бақыт та жармаса кетті.

— Таланы бар екен, бұл жолы аман кетті. Әлі талай кездеседі ғой, — деп Базекең кең адамның қалпына салып, кешірім жасаған түр танытты. Ол асыға басып шығып кеткен соң ал кеп күл...

Айта берсе Базекеңнің өңгімелері таусылмас. Анқаулығында шек жоқ болатын. Жолдастары осы қасиеті үшін де құрметтейді.

Әдеттегідей сабақтан соң бас почтаның алдында жиналып тұрмыз. Бір кезде жанымызға қолына хат ұстаған Базекең келіп қосылды. Жалма-жан конверттің шетін жыр-

тып, ішінен бір парақ қағаз алып шығып, шұқшиып оқи бастады.

— Қой, құр ақыл айтқан хаттан не пайда, одан да амандықтарын білдіріп ақша салып жібермей ме? Кеттік, жайырақ қол босаған соң оқырсың, — деп Бақыт асықтыра бастады.

Бәріміздің дүркіреп енді қозғала бергеніміз сол еді, кенет... Көзіміз бір аттамдай жерде жатқан он сомдыққа түсті. Бәріміз тілден айырылғандай мелшидік те қалдық. Жүгіріп барып алайық десек маңайымыз толған ағылып жатқан халық. Көріп қалса біреулері айғай салатын секілді. “Сен ал, мен алмен” біраз тұрып қалдық.

— Жарайды, алмасаң қараң қалсын, — дедім мен шыдай алмай. — Сол үшін енді кешке дейін тұрамыз ба?

— Ал мен сотталып кетсем, алмаған алашұнағымды сендер асырарсыңдар!

Бақыт осыны айтты да, өтірік сүрініп кеткен болып, ақшаны жерден іліп алып, жүгіре жөнелді. Үріккен киіктей қаптап біздер соның соңынан дүркіреп ердік.

“Дұнған лапшасын” сататын кафеге келіп, бір жырғап қалдық.

— Япырмай-ай, ақшаның иесі маңдайын ұрып жүр-ау ө?...

— Ол да өзіміздей жалаң аяқ біреу шығар.

— “Онда жазық жоқ, бізде азық жоқ”, — деп шуылдасып отыр едік, ішіне ел қонған соң үйден келген хатты оқуға кіріскен Базылбек ойбай салды. Біз бір жаманат хабар оқыды ма деп үрпиісіп қалдық.

— “Ал, Базылбек қалқам, деді ол дауыстап оқып. — Ақшаны келер айда салармыз, қолға қарайды ғой деп мына он сомды хат арасына қыстырып жіберіп отырмын. Тым болмаса бір күн тамақ ішерсің”.

— Маңа алмай кете жаздадық-ау тіпті...

— Сен емес пе хатты аяғына дейін оқытпаған.

— Жарайды, “бұйырған кетпейді” деген осы...

— “Кедейдің бір тойғаны шала байығаны” тағы бірдеме алып жейік.

Осылай гүжілдесіп отырып, кеш түсіп кеткенін де аңғармапшыз.

Жалпы Базекен сабаққа жаман бола қойған жоқ. Тек шет тілінен ғана шетқакпай көргені есімде. Өзі алғашқы кезде араб тіліне жазылған.

— Бұл тілді бір үйреніп алған соң, көзді тарс жұмып тарихпен айналысамын ғой, өмірімнің тең жартысы шаң басқан архивтерде өтетін болады. Амал не, ғылым үшін бәріне де төзесің, — деп біраз желпініп жүрді.

Енді бір кездескенімде өуелгі екпіні басылып, ойынан айнып қалыпты.

— Құрысын, жазуына дейін теріс бағып қалған бір пәле, әріптері де тышқанның ізіндей, — деп жамандап отыр.

Содан ағылшын тіліне барды.

— Ағылшын тілін білдім дегенше дүние жүзінің тілін білдім де. Батыста кез келген елге бара қалып: “Ду ю спик инглш?” — десем, бәрі де: “Иес” деп құшақтай құлайды, — деген мақтанын да естідік. Көп ұзамай одан да еншісін алыпты.

— Жазылуы мен айтылуының арасы жер мен көктей бір пәле. Алты әріп тұрса, соның үшеуі ғана оқылады, бұл не деген сұмдық. Батысқа бармай-ақ қойдым, ағылшынша білмей-ақ қойдым...

Ақыры жүріп-жүріп, неміс тіліне келіп табан тіреді. Одан басқа баратын да жері жоқ еді, француз, қытай тілі дегенді бізде оқытпайды. Шет тілінен мемлекеттік емтиханға жібермей қойып, біраз қиналды. Ақыры бір жуан үш алып, Нобель сыйлығын алғаннан бетер той жасады.

Айтпақшы өлгі бірінші курста жаздырып алатын көп кітап кейін Базекенге пәле болып жабысты.

— Бұл кітап КазМУ-де бір адамда болса, сенде болады. Қалғандардан кім оқудың, білімнің қадіріне жетуші еді, — деп келгендерге үлестіре-үлестіре көп кітап “ұстағанның қолында, тістегеннің аузында” кетеді. Ал бесінші курсты бітіргенде ол кітаптарды басынан түртіп түгендеп бермесен дипломды қолға ұстатпайтын заң бар екен. Және де өсімімен ақшасын да алмайды.

Сонда Базекен қарызымнан құтыламын деп Алматыда қалды да, біз қарайлай-қарайлай ауылға қайтқанбыз.

Бәкеш

Есік қағылды. Қалың ой құшағында жатқан мен еріксіз селк ете қалдым.

Студенттердің бірі екен, маған төсек-орын әкеліпті. Рақметімді айтып алып қалдым да, бір сәт балконға шықтым. Біздің балконның бір кереметі тура Алатауға қарай-

ды. Оның көзге оттай басылған көркінің өзі көңілімді сергітіп жібергендей.

— Алатауды көріп тұрып, ұсақ-түйек ойлар ойлау — қылмыс.

Бұл Бақыттың балконға шыққанда айтатын сүйікті сөздері. Бірде кешкі тамақ ішуге ақша таба алмай, балконда иіріліп отырғанбыз. Бақыт орнынан атып тұрды да:

— Шіркін, күріші жоқ жалаңаш котлет болар ма еді, жемей-ақ қойсаң, тек шаньшқыға шаншып алып, олай-былай сүйретіп отырсаң, — деді.

— Алатауды көріп тұрып ұсақ-түйек ойлар ойлауға болмайды, — деп күлдім мен оның өз сөзін еске салып.

Сол-ақ екен Бақыт жерге бір-ақ түкірді.

— Е, қалқам, “ораза, намаз тоқтықта” деген, ол қарын тоқ кезде айтылған сұлу сөздер ғой. Қарның қатты ашқанда Алатау да Қаратау болып көрінеді екен...

Сабазың түк ойланбай-ақ тауып сөйлейтін.

Бөлмеге қайта кірген соң сол жақта тұрған кереуетке келіп отырдым. Бұл біздің Бөкеш “әулиенің” төсегі болатын...

— Еңбек Қызыл Ту орденді Сергей Миронович Киров атындағы Қазақтың мемлекеттік университетінің журналистика факультетіне жақында ғана қабылданған студенттер, кешегі абитуриенттер осы жерде жұмыс істеп жатыр ма? — деп сұрады біреу.

Мен бұрылып қарасам, дембелше келген, шашын маңдайдан қиған қара сұр жігіт тұр екен. Жаңағы соншама шұбалтқанына орай қалжындап тұр ма деп бетіне тесіле қарап едім, жүзі сап-салмақты, шыны секілді.

— Не дейсің? — дедім әдейі естімеген тұр танытып.

— Еңбек Қызыл Ту орденді Сергей Миронович Киров атындағы... — деп қайтадан шұбырта жөнелді.

— Әй, жарапазаншы! — дедім ызалана бастап. — Тойдырдың өбден. Сен немене, бізді тексеруге келдің бе?

— Жоға-а, — деді ол қысыла күлімсіреп. — Мен де осында оқуға қабылданғанмын, ауылдан арман қуып келген көп жастың бірімін, — деді.

— Арман қуып келген жас, біз мұнда жер қазып жатырмыз. Жұмыс киімінді неге кимегенсің?

— Осы үстімдегі жұмыс киімім.

Мен сенбегендей тағы да көз тастадым. Қарапайымдау болғанымен мұқият өтектелген қоңыр көйлек, қоңыр шалбардың қыры пышақтай.

— Саған немене, біреу шалбарыңа қыр салып келмесең қуып жібереміз деді ме?

— Жоға... Бірақ қыздар да бар шығар?

“Дәмесінің зорын қара” дедім іштей оның келмей жатып қыздан ойы барын аңғарып.

— Ал жарайды, атың кім?

— Бөкеш Қамалбаев.

Мен Бөкеш “әулиемен” осылай таныстым. Бізді конкурстың қорытындысын хабарласымен шеткі микроаудандардың біріне жер қазу жұмысына салып қойған. Бөкеш обалы нешік, жұмысқа ыңғайлы болып шықты, сөйтсек оқуға түсе алмай бірер жыл құрылыста істеген екен.

Базылбек екеуімізге жатақханадан орын тиіп, көңіліміз бір жайланған. Төсек -орнымызды арқалап, комендант айтқан 54 а бөлмені бетке алып келеміз. Есікті қағып едік:

— Иә, кіріндер, — деген қатқыл дауыс естілді. Жасқана басып ішке енсек, кекілі жалбыраған Бөкеш столда әлдене шимайлап отыр екен. Амандықтан соң:

— Дұрыс болды, бүгін сен кезекші боласың, — деді маған басы жоқ, аяғы жоқ. Сөйтсем ол бөлмедегі кезекшілердің тізімін жасап отыр екен.

— Жатақханасыз студент баспанасыз жанмен тең, — деді ол бізге арнап. — Жатақханаң жоқ болса, жетім бала секілдісің. Әркімнің қабағына бір қарап, жасқаншақ болып бітесің.

Базылбек оған бірдеңе айтайын деп аузын аша беріп еді, мен “үнсіз тыңдай бер” деп ымдадым.

Біздің ұйып тыңдап отырғанымызға риза болған Бөкеш таза шабыттанып кетті:

— Биыл Алматыда қар жоқ, — деді ол. — Бұл жақсылық емес. Жазда жаңбыр қандай қажет болса, қыста да қар сондай керек. Міне тындандар!

Ол алдында жатқан тағы бір қағазды алып судыратып оқи бастады.

— Қарсыз қыс жесір әйел секілді. Қарсыз қыс әшекейсіз шырша секілді. Биыл Алматы қар көрмей қамығып тұр. Анда-санда сіркіреп жауын жауғандай болады. Қалай?

Ол бізге масаттана қарады.

— Бұл не? — дестік біз түкке түсінбей.

— Хат, — деді ол өкпелеген түрмен. — Шалға жазып жатқан хатым ғой.

Мен сенбей конвертін қолыма алып көрдім, бәрі рас. Біздің көзімізше аузын желімдеп, қалтасына салып қойды.

— Сен кіл сөйтесің бе? — деді Базылбек жасқана сөйлеп.

— Нені айтасың?

— Хатты айтамын, кіл осылай жазасың ба?

— Әрине, көп адам хат жазуға жете мән бере бермейді.

Бөкеш табан астында байсалды бола қалып, ерсілі-қарсылы жүре бастады.

— Ал хат деген көркем шығарманың бір түрі болуы керек. Кейін бөленбай жыл өткеннен кейін келер ұрпақ өкілінің қолына түскенде олар қызыға оқитын болады. Әйтпесе немене, — “мен де аман, сен де аман...” Аанада мен шалға хат жазғанда өлеңмен бастадым, қалай еді, ө...

*От ала қашқым келеді,
Алатаудың іргесін
Қопара қашқым келеді...*

Балалар Бөкең туралы толып жатқан күлдіргі әңгімелер айтып жүретін еді. Енді соған өзіміздің талай куә болатынымызға көзім анық жетті.

Көбіне бір бөлмедегі үшеуміз қатар жүреміз де, Бөкеш сырғақтап көп қосыла қоймайтын. Таңертең киінісімен:

— Мен СМУ-дағы жолдастарыма барып келейін, — деп шығып бара жататын.

— Осы Бөкең неге СМУ-дан шықпайды, — деп сұраймыз басқалардан.

— Жұмыс істейтін жігіттер бізге қарағанда ақшалылау болады ғой, содан шығар, — деп қоя салады бәрі де.

Студент деген халық айына бір-ақ күн бай болады. Ол — стипендия алған күні. Сол күні бір тоя тамақ ішеді де, қалған ақшасының бәрін қарыздарына беріп, бір-ақ тыншиды. Сондықтан да таза тесік қалта болып, жерге қарап отырып қалу жиі кездеседі. Сондай кезде Бөкең:

— Мен СМУ-ға кеттім, — деп шыға жөнеледі.

Оралып келген соң:

— Ой, біздің жігіттер азамат қой, мені асханаға алып барып, тамақтың бүкіл түрін алып: “студентсің ғой енді, тойып ішіп ал, десіп”, — деп тамсанып отырады.

Біз де күнде барғанда тамаққа тойдырып жіберетін жолдастарына риза болып жүрдік. Бір күні ертеңгісін біреу есік қағады.

— Бөкеш жоқ па екен? — деді ішке кірген ұзын бойлы жігіт.

— Жаңа ғана “СМУ-ға барамын” деп кеткен, — дестік бірауыздан.

— Қап жолыға алмай қалар ма екенбіз, көптен көріспеген едік, — деп қиналды бейтаныс.

— Ал сіз қайдан келдіңіз?

— Мен сол СМУ-да жұмыс істеймін.

— Ойбай-ау, Бөкең күнде сол сендерге барып келдім дейді ғой, — деді Базылбек шыдай алмай.

— Ол бізге келмегелі екі-үш айдай болған шығар. Бұрын бірге жұмыс істегенбіз, — деді өзін Асқармын деп таныстырған жігіт.

Түске таман белгілі “өлеңін” айтып Бөкең де оралды.

— Ой, жігіттер молодец қой... Асханаға барып...

— Асқар да бірге болды ма? — дедім мен елеусіздеу ғана.

— А, болды ғой, сол кеше ақша алған екен, ой соны шашып онды-солды...

Біз жымыып, үнсіз қалдық. Бөкең бір нәрсені бүлдіріп алғанын сезді де, кітапхананы сылтау етіп шыға жөнелді.

Бөкеш жалпы ақша тақырыбына әңгіме қозғалғанда өте сақ еді. Мысалы:

— Бөке, ақша бар ма? — десең?

— Сенде ше? — дейді жұлып алғандай.

— Жоқ қой, бар болса сұраймын ба, — десең:

— Менде де жоқ, қайдағы қаңғып жүрген ақша, — дейді күрсініп.

— Бөке, сен стипендия аласың ба? — десең:

— Сен ше? — дейді.

— Жоқ...

— Ендеше. мен де алмаймын...

Көбінесе біз оған мұндай сұрақтарды қызық үшін қоямыз. Сабазың жауабынан бір жаңылмайды-ау.